

AKTUALITY PRO PRÁVNÍ PRAXI

Postavení státního zástupce podle právní úpravy účinné od 1. ledna 2002

Iveta Juráková*

1. ÚVODEM

Dnem 1. ledna 2002 nabyla účinnosti novela trestního řádu, provedená zákonem č. 265/2001 Sb., která do stávající koncepce trestního řízení přináší řadu zásadních změn. Tyto změny se dotýkají ve značném rozsahu celého trestního řízení, avšak především zasahují nebyvalou měrou přípravné řízení trestní, což bylo zcela evidentní a jasné od samého počátku prosazování citované novely. Praxe totiž ve většině případů postupovala tak, že těžiště dokazování bylo v přípravném řízení, kdy orgány činné v přípravném řízení (orgány policie, vyšetřovatel, státní zástupce) předložily soudu již „hotové“ spisy, v nichž byl většinou skutkový a právní stav jasný a hlavní líčení pak bylo jakýmsi neúčelným opakováním přípravného řízení.¹ Novelizovaná právní úprava se tedy tak výrazně dotýká policie, obviněného, obhájce, soudu, poškozeného a především státního zástupce.

Cílem tohoto článku je stručně řečeno zmapování nových práv a povinností státního zástupce v trest-

ním řízení, konkrétně pak postavení státního zástupce v přípravném řízení, postup státního zástupce v řízení před soudem (v hlavním líčení a v tzv. opravném řízení) tak, jak je zakotvila uvedená novela trestního řádu s účinností od 1. 1. 2002, a rovněž upozornění na některé problémy této právní úpravy.

2. POSTAVENÍ STÁTNÍHO ZÁSTUPCE V PŘÍPRAVNÉM ŘÍZENÍ

Na počátku je třeba říci, že na rozdíl od dřívější právní úpravy, novela trestního řádu považuje za přípravné řízení celé tzv. předsoudní stadium trestního řízení.

V rámci postupu před zahájením trestního stíhání je státní zástupce povinen přijímat oznámení o skutečnostech nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin a oznamovatele musí poučit o odpovědnosti za vědomě nepravdivé údaje. Pokud oznamovatel požádá, aby byl vyrozuměn o učiněných opatřeních, je státní

* JUDr. Iveta Juráková, Ph.D., autorka byla v letech 1992–2002 odbornou asistentkou na Katedře trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, nyní Okresní státní zastupitelství Blansko

¹ Fenyk hovoří o hlavním líčení jako o „dekoraci“ k řízení přípravnému (viz Postavení státního zástupce v trestním řízení po novele trestního řádu, *Trestněprávní revue*, č. 2, 2001, s. 34.

zástupce povinen ve lhůtě do jednoho měsíce od oznámení takto učinit. Státnímu zástupci je do 48 hodin od zahájení trestního řízení zaslán policejním orgánem opis záznamu o zahájení úkonů trestního řízení (k objasnění a prověření skutečností, které nasvědčují tomu, že byl spáchán trestný čin).² Je-li při prověřování uvedených skutečností a zjišťování pachatele trestného činu třeba provést neodkladný nebo neopakovatelný úkon a to výslech svědka nebo rekogniici, provede se takový úkon za účasti soudce, který odpovídá za zákonnost provedení úkonu, a to na návrh státního zástupce. Pouze státnímu zástupci přísluší závěr o tom, že takový úkon je podle zákona neodkladný nebo neopakovatelný, soudce tedy tento závěr nemůže přezkoumávat.

Z. č. 265/2001 Sb. zavádí do trestního řádu zcela nově použití tzv. *operativně pátracích prostředků* orgány policie. Do 31. 12. 2001 byla tato úprava obsažena v zákoně o Policii České republiky. V současné době se v něm setkáváme s tzv. podpůrnými prostředky. Při používání operativně pátracích prostředků sebrává svoji úlohu také státní zástupce, čímž se na jedné straně posiluje jeho postavení, neboť může zasahovat do tzv. předprocesního stádia trestního řízení, na druhé straně však pochopitelně dochází k navýšení jeho povinností. Jedná se konkrétně o tři operativně pátrací prostředky: předstíraný převod (§ 158c TrŘ), sledování osob a věcí (§ 158d TrŘ) a použití agenta (§ 158e TrŘ). Předstíraný převod lze uskutečnit pouze na základě písemného povolení státního zástupce. Tohoto povolení není třeba, pokud věc nesnese odkladu. I v tomto případě však je policejní orgán povinen bezodkladně o toto povolení dodatečně požádat státního zástupce, kterému do 48 hodin doručí sepsaný záznam o předstíraném převodu. Při sledování, při němž mají být pořizovány zvukové, obrazové nebo jiné záznamy (je otázkou, co zákonodárce považuje za jiné záznamy, zřejmě záznamy písemné), musí policejní orgán písemně požádat státního zástupce o písemné povolení, na jehož základě lze sledování uskutečnit. V této žádosti státní zástupce stanoví dobu, po kterou bude sledování prováděno (ne déle než šest měsíců). Tuto dobu může státní zástupce na základě nové žádosti písemně prodloužit (vždy na dobu nejvýše šesti měsíců). I v případě tohoto operativně pátracího prostředku lze sledování zahájit bez povolení státního zástupce, pokud věc nesnese odkladu a nejde-li o případy uvedené v § 158d odst. 3 (zásahy do některých základních lidských práv a svobod). I zde platí, že policejní orgán je povinen bezodkladně dodatečně státního zástupce o takové povolení požádat, a pokud ho do 48 hodin neobdrží, je povinen sledování ukončit, zničit záznam a nijak nepoužít informace, které se při sledování dozvěděl. Použití agenta bylo dříve upraveno v zákoně o Policii ČR v ust. § 34. Nová právní úprava v trestním řádu je velmi odlišná, neboť žádost o povolení

k použití agenta předkládá soudci vrchního soudu jen státní zástupce vrchního státního zastupitelství. Státní zástupce je povinen kontrolovat, zda trvají důvody pro použití agenta a zda je jeho činnost v souladu se zákonem. Tuto kontrolu je povinen provádět pravidelně, nejméně jednou za tři měsíce a pokud by pominuly důvody pro použití agenta, dát policejnímu orgánu pokyn k bezodkladnému ukončení činnosti agenta. Policejní orgán je povinen předložit státnímu zástupci záznam o výsledku použití agenta.

Vyšetřování o trestných činech příslušníků Policie České republiky a Bezpečnostní informační služby patří od 1. ledna 2002 do výlučné působnosti státního zástupce. Dle § 161 odst. 3 TrŘ při tomto vyšetřování státní zástupce postupuje přiměřeně dle ustanovení upravujících postup policejního orgánu konajícího vyšetřování. Pokud jde o ustanovení, která se týkají souhlasu státního zástupce, kterého je třeba k provedení úkonu policejního orgánu, tak ta se pochopitelně neuzijí. Státní zástupce může požádat policejní orgán o opatření jednotlivého důkazu či jinou formu součinnosti, přičemž tento je povinen mu urychleně vyhovět. Nově je v trestním řádu upraveno *doručení usnesení Nejvyššímu státnímu zastupitelství*. Podle ust. § 173a TrŘ státní zástupce doručí do pěti dnů od právní moci Nejvyššímu státnímu zastupitelství usnesení o zastavení trestního stíhání a usnesení o postoupení věci. Hovoříme-li o Nejvyšším státním zastupitelství, neměli bychom opomenout nové ustanovení § 174a TrŘ, které stanoví oprávnění nejvyššího státního zástupce rušit nezákonná usnesení nižších státních zástupců o zastavení trestního stíhání nebo o postoupení věci, a to do dvou měsíců od právní moci. Za tímto účelem může státní zástupce Nejvyššího státního zastupitelství vyžadovat od nižších státních zastupitelství spisy, dokumenty, materiály a zprávy a provádět prověrky. Jestliže nejvyšší státní zástupce zruší nezákonná usnesení o zastavení trestního stíhání nebo o postoupení věci, pokračuje v řízení státního zástupce, který rozhodoval ve věci v prvním stupni, přičemž je vázán právním názorem nejvyššího státního zástupce a je povinen provést úkony a doplnění, jejichž provedení nejvyšší státní zástupce nařídil.

Jaká je úloha státního zástupce při rozhodování o vazbě? V přípravném řízení podává státní zástupce návrh na vzetí obviněného do vazby, o kterém rozhoduje soudce. Státní zástupce rozhoduje v přípravném řízení o dalším trvání vazby obviněného. Jestliže doba trvání vazby v přípravném řízení dosáhne tří měsíců, je státní zástupce povinen do pěti pracovních dnů po uplynutí této doby rozhodnout, zda se obviněný ponechává i nadále ve vazbě, nebo zda se z vazby propouští na svobodu. Pokud státní zástupce obviněného ponechá ve vazbě, je povinen nejpozději do tří měsíců od právní moci tohoto rozhodnutí znovu rozhodnout o tom, zda se obviněný ponechává i nadále

² Srov. § 158 odst. 3 trestního řádu.

ve vazbě, nebo zda se propouští na svobodu. Tento postup se však vztahuje jen na důvody vazby uvedené v § 67 písm. a), c) TrŘ. Činnost státního zástupce také ovlivňuje nově rozvržená délka trvání vazby dle § 71 odst. 9 TrŘ, kdy na přípravné řízení připadá jedna třetina celkové doby vazby v trestním řízení.³ Státní zástupce také rozhoduje v přípravném řízení a to i bez žádosti o propuštění obviněného z vazby, rozhoduje o propuštění z vazby za současného nahrazení vazby zárukou, slibem, dohledem probačního úředníka nebo peněžitou zárukou. Pokud státní zástupce nevyhoví žádosti o propuštění z vazby, je povinen ji do pěti pracovních dnů od doručení předložit k rozhodnutí soudu. Státnímu zástupci přísluší podání stížnosti proti rozhodnutí o propuštění obviněného z vazby, která má odkladný účinek. Pokud byl státní zástupce při vyhlášení takového rozhodnutí přítomen, má jeho stížnost odkladný účinek jen v tom případě, jestliže ji podal ihned po vyhlášení rozhodnutí. Jde-li o propuštění z vazby po vyhlášení zprošťujícího rozsudku, má stížnost státního zástupce odkladný účinek jen tehdy, podal-li také odvolání proti rozsudku.

Státní zástupce může také za podmínek uvedených v § 307 TrŘ rozhodnout v přípravném řízení o *podmíněném zastavení trestního stíhání*. V tomto rozhodnutí stanoví zkušební dobu v trvání od šesti měsíců do dvou let a obviněnému, který uzavřel s poškozeným dohodu o způsobu náhrady škody, uloží, aby škodu v průběhu zkušební doby nahradil. Jestliže učinil takové rozhodnutí soud, má státní zástupce právo podat proti němu stížnost. Státní zástupce rozhodne za podmínek uvedených v § 308 odst. 1, že se obviněný osvědčil.

Podle ust. § 309 TrŘ může od 1. 1. 2002 v přípravném řízení rozhodnout o schválení *narovnání* a zastavení trestního stíhání státní zástupce. Dle dřívější právní úpravy o tomto institutu rozhodoval pouze soud. Ztotožňují se s názorem Fenyka⁴, že narovnání se tak stane skutečným odklonem a nikoli jen bezzubým experimentem. Narovnání může být vedle zkráceného řízení právě tím nástrojem, který pomůže odbřemnit soudy od nápadu méně významných trestních věcí a snížit procento ukládaných trestů odnětí svobody.

Připomeňme si na závěr této části, že pouze státní zástupce je oprávněn:

- rozhodnout o zastavení, podmíněném zastavení nebo přerušení trestního stíhání a o postoupení věci jinému orgánu,
- rozhodovat o prodloužení vazby a o ponechání obviněného ve vazbě, o propuštění z vazby na svobodu a o žádosti obviněného o propuštění z vazby na svobodu,
- podat obžalobu,

- nařídít zajištění majetku obviněného a určit, na které prostředky a věci se toto zajištění nevztahuje, anebo zrušit takové zajištění,
- provést zajištění nároku poškozeného na náhradu škody a omezit nebo zrušit takové zajištění anebo věc z něho vyjmout,
- nařídít exhumaci mrtvol,
- navrhnout vyžádání obviněného z ciziny,
- provést předběžné šetření v řízení o vydání do ciziny.

3. POSTAVENÍ STÁTNÍHO ZÁSTUPCE V ŘÍZENÍ PŘED SOUDEM

3.1 POSTAVENÍ STÁTNÍHO ZÁSTUPCE V HLAVNÍM LÍČENÍ A VEŘEJNÉM ZASEDÁNÍ

Z ustanovení § 12 odst. 6 TrŘ vyplývá, že státní zástupce je stranou v řízení před soudem. Znění tohoto ustanovení považují někteří odborníci za poněkud zavádějící (např. Fenyk). Říkají, že státní zástupce je představitelem a nikoli nositelem veřejného zájmu v trestním řízení. Tím je stát. Není tedy nositelem hmotného oprávnění a tudíž nemůže být stranou, ale má jen její postavení, aby vůbec trestní proces byl procesem. Jde o fikci umožňující existenci obžalovacího trestního řízení.⁵

Novelou trestního řádu došlo k určitým změnám některých zásad uplatňujících se v trestním řízení, které se bezprostředně dotýkají procesního postavení státního zástupce i v řízení před soudem. Jedná se o § 2 odst. 4 TrŘ, podle něhož musí orgány činné v trestním řízení (tedy i státní zástupce) projednávat trestní věci co nejrychleji a s plným šetřením základních lidských práv a svobod, přičemž do nich mohou zasahovat jen v odůvodněných případech na základě zákona a v nezbytné míře pro zajištění účelu trestního řízení. Dle § 2 odst. 5 TrŘ může státní zástupce v řízení před soudem na podporu svých stanovisek navrhnout a provádět důkazy. Tedy těžiště dokazování se z přípravného řízení přesouvá do řízení před soudem a jeho provádění je jistě náročnější než dříve. Státní zástupce je povinen dokazovat vinu obžalovaného, na rozdíl od přípravného řízení, kde orgány činné v trestním řízení objasňují způsobem uvedeným v trestním řádu i bez návrhu stran stejně pečlivě okolnosti svědčící ve prospěch i v neprospěch osoby, proti níž se vede trestní řízení. Jestliže bylo řečeno, že státní zástupce je povinen dokazovat vinu obžalovaného, nezabýváte to

³ Srov. § 71 odst. 8 trestního řádu.

⁴ FENYK, J.: Postavení státního zástupce po novele trestního řádu, *Trestněprávní revue*, č. 2, 2001, s. 37.

⁵ FENYK, J.: *Veřejná žaloba*, Institut Ministerstva spravedlnosti ČR pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, Příručky MS ČR, 2001, 1. vydání.

soud povinnosti, aby sám doplnil dokazování v rozsahu potřebném pro jeho rozhodnutí.

Výlučně státní zástupce je oprávněn podat obžalobu a nově také návrh na potrestání. Trestní stíhání před soudy je možné pouze na základě obžaloby nebo návrhu na potrestání, které (jak jsem již uvedla) podává státní zástupce. Státní zástupce zastupuje v řízení před soudem veřejnou žalobu.

Nově je státní zástupce oprávněn podat návrh na potrestání podle ust. § 179c odst. 2 písm. a) a to po skončení tzv. zkráceného řízení, které provádějí policejní orgány nebo státní zástupce sám. Státní zástupce podá soudu návrh na potrestání, shledá-li, že výsledky zkráceného přípravného řízení odůvodňují postavení podezřelého před soud. V návrhu na potrestání uvede státní zástupce stejné náležitosti jako v obžalobě s výjimkou odůvodnění. K tomuto návrhu připojí všechny písemnosti a další přílohy, které mají význam pro soudní řízení a rozhodnutí.

Novela trestního řádu stanoví ve vztahu ke státnímu zástupci příznivější podmínky, za nichž mu po předběžném projednání obžaloby soud vrátí věc k došetření. A sice v případech potřeby odstranění závažných procesních vad přípravného řízení, které nelze napravit v řízení před soudem, nebo je-li toho třeba k objasnění základních skutkových okolností, bez kterých není možné v hlavním líčení ve věci rozhodnout, a v řízení před soudem by takové došetření bylo v porovnání s možnostmi opatřit takový důkaz v přípravném řízení spojeno s výraznými obtížemi nebo by to zřejmě bylo na újmu rychlosti řízení. Proti takovému rozhodnutí soudu může státní zástupce podat stížnost, která má odkladný účinek.

Při dokazování v hlavním líčení a ve veřejném zasedání státní zástupce navrhuje provedení důkazů, které nebyly navrženy již v obžalobě a potřeba je provést vznikla v průběhu řízení před soudem. Předseda senátu může státnímu zástupci uložit provedení jednotlivého důkazu nebo úkonu, čímž není dotčeno právo státního zástupce žádat o provedení důkazu, zejména na výslech svědka nebo znalce. Takový výslech však musí státní zástupce provádět v souladu se zákonem, nesmí činit nátlak na vyslýchaného nebo vést výslech jiným nevhodným způsobem. Pokud státní zástupce žádá o provedení výslechu obviněného, svědka mladšího než patnáct let, nemocného nebo zraněného svědka, nebo by provedení důkazu státním zástupcem nebylo z jiného závažného důvodu vhodné, není předseda senátu povinen vyhovět žádosti státního zástupce, aby mu bylo umožněno provést takový důkaz.

3.2 POSTAVENÍ STÁTNÍHO ZÁSTUPCE V ŘÍZENÍ O OPRAVNÝCH PROSTŘEDCÍCH

V řízení o řádných opravných prostředcích došlo novelou trestního řádu ke změně principů odvolacího

řízení a to z kasačního s prvky apelace na princip apelační s prvky kasace a k oslabení, resp. opuštění revizního principu. Zásadní změny doznalo stanovení náležitostí obsahu odvolání a byl zakotven nový způsob rozhodnutí o odvolání, kterým je odmítnutí odvolání. Jestliže nesplňuje odvolání podané státním zástupcem náležitosti obsahu odvolání, musí státní zástupce na výzvu předsedy senátu ve lhůtě pěti dnů vady odstranit, jinak bude odvolání podle § 253 odst. 3 TrŘ odmítnuto. O tomto musí být státní zástupce předsedou senátu náležitě poučen. Státní zástupce je také povinen výslovně uvést, zda podává odvolání ve prospěch či v neprospěch obviněného. Nesplnění této povinnosti má za následek odmítnutí odvolání. Toto je také důležité pro aplikaci zákazu reformace in peius, který se neuplatní, jestliže státní zástupce podal odvolání v neprospěch obžalovaného. Je třeba říci, že širší uplatnění a posílení apelačních prvků v odvolacím řízení znamená zvýšení úlohy státního zástupce v tomto řízení.

Pokud jde o stávající mimořádné opravné prostředky – obnovu řízení a stížnost pro porušení zákona, tam se změny, které přináší novela trestního řádu, dotýkají státního zástupce jen velmi málo. Novela však zavádí nový mimořádný opravný prostředek, jímž je *dovolání* (§ 265a a násl. TrŘ), kterým je oprávněn nejvyšší státní zástupce na návrh krajského nebo vrchního státního zástupce (nebo i bez návrhu pro nesprávnost kteréhokoli výroku rozhodnutí soudu) napadnout pravomocné rozhodnutí soudu ve věci samé, jestliže soud rozhodl ve druhém stupni a zákon to připouští. Nejvyšší státní zástupce je oprávněn podat dovolání jak ve prospěch, tak v neprospěch obviněného a to do dvou měsíců od doručení rozhodnutí, proti kterému dovolání směřuje. Novela tedy významně posiluje postavení nejvyššího státního zástupce, resp. nejvyššího státního zastupitelství v řízení o dovolání, kdy je mj. oprávněno vyžadovat spisový materiál od kteréhokoli nižšího státního zastupitelství.⁶

4. ZÁVĚREM

Tzv. velkou novelou trestního řádu, provedenou z. č. 265/2001 Sb. došlo k dlouhodobě očekávanému posílení postavení státního zástupce v trestním řízení, což ovšem s sebou vedle jeho nových oprávnění přináší také nárůst jeho povinností. Státní zástupce může počínaje 1. lednem 2002 zasahovat do tzv. předprocesního stádia trestního řízení, neboť pouze na jeho písemné povolení mohou orgány policie uskutečnit předstíraný převod, sledování, při němž mají být pořizovány zvukové, obrazové nebo jiné záznamy, jen státní zástupce vrchního státního zastupitelství může požádat soudce vrchního soudu o povolení k použití agenta. Jen státní zástupce může vést vyšetřování o trestné činnos-

⁶ Blíže viz JURÁKOVÁ, I.: Nový mimořádný opravný prostředek v trestním řízení – dovolání, Časopis pro právní vědu a praxi, č. 1, 2002, s. 44–48.

ti příslušníků Policie ČR a příslušníků BIS. Nově je státnímu zástupci uložena povinnost doručit usnesení o zastavení trestního stíhání a o postoupení věci Nejvyššímu státnímu zastupitelství. Toto je rovněž nově oprávněno rušit nezákonná usnesení nižších státních zástupců o zastavení trestního stíhání a o postoupení věci. V přípravném řízení státní zástupce rozhoduje o dalším trvání vazby, o propuštění obviněného z vazby a o jeho propuštění za současného nahrazení vazby zárukou, slibem, dohledem probačního úředníka nebo peněžitou zárukou. Státní zástupce také v přípravném řízení rozhoduje o tzv. odklonech (podmíněném zastavení trestního stíhání a narovnání). Jen státní zástupce je oprávněn podat obžalobu a nově návrh na potrestání. Posíleno bylo také postavení státního zástupce v procesu dokazování, kdy státní zástupce navrhuje a provádí důkazy. Významnou úlohu sehrává nejvyšší státní zástupce při podávání nového mimořádného oprávněného prostředku – dovolání.

RESUMÉ

Ve svém článku se autorka zabývá postavením státního zástupce v trestním řízení po novele trestního řádu, která byla provedena z. č. 265/2001 Sb., s účinností od 1. ledna 2002. Zaměřuje se na nejzásadnější změny v postavení státního zástupce, jak jsou koncipovány v novém textu zákona, přičemž tuto problematiku člení na dva okruhy problémů: 1. postavení státního zástupce v přípravném řízení a 2. postavení státního zástupce v řízení před soudem. Autorka poukazuje na výrazné posílení postavení státního zástupce prakticky ve všech stádiích trestního řízení, což dokládá výčtem a výkladem nových oprávnění, které zákon státnímu

zástupci ukládá (např. oprávnění nejvyššího státního zástupce podat dovolání), zároveň upozorňuje na skutečnost, že současně dochází k nárůstu jeho povinností (např. povinnost doručit usnesení o zastavení trestního stíhání a o postoupení věci Nejvyššímu státnímu zastupitelství do pěti dnů od právní moci).

SUMMARY

The position of the attorney of the state according to the legal regulation effective since 1 January 2002
In her article the author deals with the position of the attorney of the state in the process of criminal proceedings after the criminal legal order was amended by the law No. 265/2001 Coll. coming into effect on 1 January 2002. She concentrates on the key changes in the position of the attorney of the state as they are drawn in the new text of the law. She divides these problems into two problem areas: 1) the state attorney's position in the preparatory proceedings, and 2) the state attorney's position in the proceedings in court. The author highlights the fact that the state attorney's position was made stronger virtually at all the stages of criminal proceedings, which she illustrates by providing an enumeration and interpretation of new authorizations that the law entitles the attorney of the state to (for instance the authorization of the Attorney General to put in pleas). At the same time, she mentions the fact that there is a simultaneous increase of the state attorney's duties (for instance the duty to deliver the decision to terminate criminal proceedings and to forward the matter to the Attorney General's Office within five days after the decision becomes effective).